

СЕКЦІЯ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ

І.М. Ветринський,
к.політ.н., старший науковий співробітник
ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»

ОСОБЛИВОСТІ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ ПРАКТИКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Аналізуються функціональний зміст та природа практичної геополітики, її місце та роль в міжнародно-політичних процесах. Розглянуто особливості кореляції практичної геополітики з більш поширеним у політологічному дискурсі поняттям «імперіалізм». Показані особливості трансформації геополітичної практики в умовах глобалізації як етапу історичного розвитку.

Ключові слова: геополітика, імперіалізм, глобалізація.

Features of the Geopolitical Practice in the Case of Globalization

The functional content and the nature of practical geopolitics, its place and role in the international political processes are analyzed. The features of the correlation of the practical geopolitics with more common in political discourse concept of “imperialism” are considered. The peculiarities of geopolitical practice’s transformation in the context of globalization as a stage of historical development are pointed out.

Key words: geopolitics, imperialism, globalization.

Глобалізація принципово змінює цивілізаційну, міжнародно-політичну та політико-географічну структуру: якщо раніше цивілізації розвивалися здебільшого окремо одна від одної, а міжнародно-політична система була фрагментованою (конфлікти в одній частині світу фактично не впливали на інші), то завдяки новітнім засобам комунікації світ поступово перетворюється на єдиний інформаційно-цивілізаційний простір. Те ж саме стосується політичного та економічного життя суспільства – конфлікт десь на Середньому Сході чи в Венесуелі стає відчутним для всього світу через зростання цін на енергоносії. Держави стають дедалі більше взаємопов’язаними в рамках міжнародної системи.

Разом із тим, прогнозованого Ф. Фукуямою кінця історії наразі не спостерігається. Навпаки, з розпадом біполярної системи утворився певний «вакуум сили» – світ більше не поділений на два блоки – тож все більше гравців намагаються змінити регіональний чи глобальний баланс сил на свою користь: хтось (Німеччина, Японія, Польща) робить це в

рамках існуючих міжнародно-правових обмежень, а хтось (РФ, КНР) прагне цей хиткий міжнародний порядок зруйнувати чи принаймні переглянути на свою користь.

Наше головне завдання як істориків чи політологів-міжнародників – це формування певної візії щодо вектору подальшого розвитку нашої держави. Україна протягом своєї історії постійно перебуває на перехресті геополітичних інтересів та процесів, проте здебільшого виступає в ролі об'єкта. Саме тому, дослідження геополітики загалом та геополітичних процесів зокрема, а також аналіз динаміки її трансформацій відповідно до певних історичних епох (бо ніщо не стоїть на місці і світ швидко змінюється, як ми вже згадували на початку) є критично важливим для виживання України та набуття суб'єктності на Великій світовій шахівниці.

Поділ геополітики на «стару» та «нову» є досить поширеним серед дослідників – Володимир Дергачов розрізняє як етапи розвитку геополітику, геоекономіку та геофілософію [1]; Джерард О'Тоал взагалі заснував новий підхід до дослідження геополітики – «критичну геополітику», що розглядає її практичний, формальний, популярний та структурний складники [2, с. 56].

Геополітика належить до складних для визначення та вельми дискусійних понять, насамперед тому, що охоплює дуже широкий спектр наукових сфер, які складають її предметне поле. Існує кількості визначень геополітики, проте жодне з них не можна вважати вичерпним та самодостатнім. В даній науковій роботі ми не ставимо собі за мету віднайти нове визначення геополітики, скоріше прагнемо розібратися в сутності цього поняття – зрозуміти його природу та виокремити визначальні риси. Сучасні геополітичні розробки нерозривно пов'язані з т.зв. «класичною геополітикою» Ратцеля, Челлена, Мехена та інших батьків-засновників.

Своєю чергою, центральним об'єктом нашої уваги є не стільки розмаїття ідейно-концептуальних втілень геополітичної думки, скільки безпосередня геополітична практика, під якою ми розуміємо специфічну діяльність держави, що спрямована на набуття та утримання контролю над простором. Практична геополітика існує віддавна та супроводжує фактично всю історію людства від моменту появи перших державних утворень і перших територіальних конфліктів між ними. Звичайно з плином часу змінювалися форми та методи практичної геополітики, проте її мета та базові імперативи залишалися незмінними.

Практична або прикладна геополітика існувала задовго до появи як власне самого терміну, так і класичних геополітичних теорій і концепцій,

що були розроблені батьками-засновниками наприкінці XIX – на початку XX століть. Фактично, геополітика як практична діяльність незмінно супроводжує весь період розвитку світової цивілізації, оскільки від появи перших групових поселень, що мали прив'язку до певної території, починаються суперечності та конфлікти з іншими групами за найбільш зручне та вигідне з географічної точки зору місце проживання. Практична геополітика – це конкретна діяльність, спрямована на реалізацію відповідної (геополітичної) стратегії, що здійснюється керівництвом держави, органами зовнішніх відносин, зовнішньополітичними відомствами, дипломатами, армією та флотом. Оскільки наріжним положенням геополітики є набуття й утримання контролю за простором/територіями, то практична геополітика – це діяльність держави, спрямована на досягнення даних цілей.

Відповідно до цілей, завдань та інструментарію практична геополітика на певних історичних етапах фактично є тотожною іншому специфічному різновиду державної політики, а саме – імперіалізму. У світовій науці дослідження імперіалізму не є популярним предметом для політологічних розвідок, хоча, на наш погляд, дане явище заслуговує значно більшої уваги, оскільки воно не втратило актуальності й сьогодні. Найбільш чітко та узагальнене визначення імперіалізму пропонує М. Дойл, що характеризує його як «процес створення (встановлення) та підтримання імперії» [3, с. 19], в той час як О. Мотиль доповнює, що це не просто процес, а певна політика зазначеного спрямування [4, с. 53]. Імперіалізм, як специфічна політика держави, ніколи не був достатньо концептуально забезпечений: протягом історії не існувало жодної стратегії чи доктрини, які б обґрунтовували причини та цілі імперіалізму з аналітичної точки зору, тож саме ця роль дісталася класичній геополітиці кінця XIX – поч. XX ст. Класична геополітика зароджується ще в часи існування і відповідно боротьби імперій за контроль та домінування над простором, зокрема колоніями. Вона являла собою синтетичне вчення про роль, значення, взаємозалежність та взаємовплив географічних і політичних чинників в процесі досягнення державою домінуючого становища в регіоні чи в глобальному масштабі.

Шляхи геополітики й імперіалізму починають «розходитись» після головного конфлікту колоніальної епохи – Першої світової війни, коли стало зрозуміло, що імперіалістична парадигма у зовнішній політиці держави є неефективною та не має конструктивної перспективи. Будь-яка імперія за своєю природою прагне до глобального поширення, тож одночасне існування кількох імперій неодмінно веде до масштабних

зіткнень, що яскраво ілюструють події Другої світової війни, де зіткнулися дві імперські стратегії – німецька та радянська. Імперіалізм, який можна вважати усталеною науковою категорією, протягом століть зазнав змін лише на рівні інструментарію, проте на відміну від нього, геополітична практика є набагато більш динамічною і її трансформація за період існування є набагато глибшою. Одним із провідних чинників трансформації практичної геополітики стала зміна середовища, в якому діють провідні геополітичні актори. В ролі такого середовища виступають насамперед цивілізаційна структура світу та актуальна для конкретної епохи міжнародна система.

В сучасних умовах епохи глобалізації, яка характеризується поглибленням інтеграційних процесів та підвищенням взаємозалежності у відносинах між державами, класична геополітика є анахронізмом. Використання відповідних категорій та підходів як базового орієнтира для побудови зовнішньої політики значно знижує її ефективність. Міжнародні відносини перетворилися на багатовимірну глобальну мережу економічних та соціально-політичних взаємозв'язків між державами, що має тенденцію до постійного поширення й «ущільнення», перетворюючи міжнародну систему на механізм, ускладнений появою нових акторів і відсутністю глобального контролю.

Використані джерела та література:

1. Дергачев В. Геополитика. Учебник для вузов / Институт геополитики профессора Дергачева. URL: <http://dergachev.ru/book-geop-2004/>
2. Ó Tuathail G, 1996. Critical Geopolitics. The Politics of Writing Global Space. London: Routledge, 250 с.
3. Doyle M, 1996. Empires. New York: Cornell University Press, 407с.
4. Мотиль О. Підсумки імперії. Київ: Критика, 2009. 200 с.